

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТУПЕНЕВОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ БУДІВЕЛЬНИКІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

378:37.013.3

О. І. Гулай

Проблема реорганізації освітнього процесу в закладах професійної освіти постала з переходом України до ступеневої системи підготовки фахівців. Реформа освіти вимагає пошуку принципово нових теоретичних рішень, розробки психолого-педагогічного забезпечення інтеграційних процесів у професійній підготовці. Сучасний ринок праці ставить завдання забезпечення випереджувального розвитку професійної підготовки на основі координації діяльності всіх ланок освіти, тісної її інтеграції з наукою і виробництвом за допомогою створення навчально-науково-виробничих комплексів; виховання спеціалістів, які поєднують фундаментальні знання та ґрунтовну практичну підготовку; посилення індивідуального підходу; розвиток творчих здібностей майбутніх фахівців.

Задекларований підхід до ступеневого навчання змінює структуру професійної освіти, вимагає створення нових за формою і змістом нормативних документів планування навчального процесу [1]. Для підготовки фахівців у системі ступеневої професійної освіти необхідно створити спеціальну структуру навчання зі зміною характеру професійної підготовки, реалізацією принципу наступності в навчальному процесі, забезпеченням взаємозв'язку дисциплін, оптимальними навчальними планами і освітньо-професійними програмами, що можливе за умови реалізації інноваційних технологій навчання.

Значна кількість досліджень на сучасному етапі присвячена теоретичним та експериментальним розробкам щодо ступеневої професійної освіти, зокрема роботи А. Алексюка, А. Лігоцького, В. Манька, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, Г. Терещук та ін. Основні зусилля дослідників спрямовані на наукове обґрунтування зв'язків між різними ступенями і рівнями навчання, на

координацію дидактичних, виховних та організаційних аспектів діяльності навчальних закладів тощо.

Опанування будівельного фаху як наукоємної і високотехнологічної спеціальності вимагає кардинальних змін змісту навчання та технологій його здійснення. Традиційні технології навчання формують молодих спеціалістів, які не готові до аналізу реальних виробничих ситуацій і прийняття ефективних рішень, не володіють в достатній мірі творчим підходом до вирішення традиційних професійних завдань, не мають досвіду встановлення ділових стосунків і відповідно не можуть забезпечити ефективну роботу. Це ускладнює процес їх адаптації на виробництві, загострює проблеми професійного та соціального становлення особистості. Саме тому актуальним є обґрунтування засад неперервної професійної освіти майбутніх будівельників з урахуванням новітніх тенденцій сучасної вітчизняної і світової педагогіки.

Мета статті – проаналізувати теоретичні розробки стосовно неперервної освіти, обґрунтувати теоретичні засади ступеневого навчання майбутніх будівельників у вищих технічних навчальних закладах.

Завдання, що постають із впровадженням ступеневої підготовки фахівців, полягають у забезпеченні, з одного боку, органічної єдності загальноосвітнього, професійно орієнтованого й економічного навчання та всебічного розвитку особистості, з іншого – глибоких знань, творчого мислення, здатності самостійно приймати рішення.

Загальна та професійна освіта суттєво відрізняються у поставлених цілях, серед яких можна виокремити об'єктивні і суб'єктивні цілі [2]. До об'єктивних цілей загальної освіти належать: опанування загальних знань, загальна підготовка до практичної діяльності та формування світогляду, а професійної – опанування професійних знань, підготовка до творчої роботи, практичне опанування методів, засобів і форм, специфічних для даної та споріднених спеціальностей, формування світогляду з урахуванням специфіки даної професії. Суб'єктивні цілі загальної освіти полягають у розвитку мислення та

пізнавальних здібностей учнів, розвитку культурних потреб, мотивації, пізнавальних інтересів, а також у формуванні навичок самоосвіти.

Для професійної освіти характерним є розвиток спеціальних здібностей, важливих для професійної діяльності, розвиток потреб і мотивів, пов'язаних із професією, формування навичок удосконалення професійної кваліфікації шляхом самоосвіти. Очевидно, що цілі професійної освіти охоплюють більш широке коло питань і вимагають тісного взаємозв'язку із загальноосвітніми цілями. Як зазначає Н. Г. Ничкало, професійно-технічна освіта є органічною складовою неперервної освіти та специфічною освітньо-виховною підсистемою, яка водночас виступає як самостійна педагогічна система [3].

Згідно із Законом України “Про вищу освіту”, вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, що ґрунтується на повній загальній середній освіті і завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації. Вищу освіту можна вважати завершеним результатом навчально-освітнього та виховного процесу вищого навчального закладу. До структури освітніх рівнів вищої освіти в Україні відносять неповну, базову і повну вищу освіту.

Освітній рівень у вищій освіті – це характеристика освіти особи за ознакою рівня сформованості якостей людини, що забезпечують її всебічний розвиток як особистості і є достатніми для здобування відповідної кваліфікації.

Освітній рівень неповної вищої освіти – характеристика сформованості інтелектуальних якостей особи, що визначають її розвиток як особистості та є достатніми для здобуття особою кваліфікацій молодшого спеціаліста.

Освітній рівень базової вищої освіти – характеристика сформованості інтелектуальних якостей особи, що визначають її розвиток як особистості і є достатніми для здобуття особою кваліфікацій бакалавра.

Освітній рівень повної вищої освіти – характеристика сформованості інтелектуальних якостей особи, що визначають її розвиток як особистості та є достатніми для здобуття особою кваліфікацій спеціаліста або магістра.

Система ступеневої професійної освіти – це складна організаційна структура, яка формує і розвиває особистість фахівця, починаючи із загальноосвітньої та професійно-технічної шкіл і продовжуючи у вищих навчальних закладах.

До вищих закладів освіти в Україні належать технікуми (училища), коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети. Відповідно до статусу вищих закладів освіти встановлено чотири рівні акредитації:

перший рівень – технікуми, училища та інші прирівняні до них вищі заклади освіти, які забезпечують підготовку за освітньо-професійними програмами (ОПП) молодших спеціалістів;

другий рівень – коледжі, інші прирівняні до них вищі заклади освіти, які забезпечують підготовку за ОПП молодших спеціалістів, а за окремими напрямками і бакалаврів;

третій рівень – інститути, консерваторії, академії, університети, що забезпечують підготовку за ОПП бакалаврів та спеціалістів, а за окремими спеціальностями також і магістрів;

четвертий рівень – інститути, консерваторії, академії, університети, що забезпечують підготовку за ОПП бакалаврів, спеціалістів та магістрів.

Одним із перших теоретично обґрунтував концептуальні засади вітчизняної різнорівневої системи професійної підготовки фахівців у вищих закладах освіти А. О. Лігоцький [4; 5]. Він стверджує, що теоретико-методологічною основою професійної підготовки фахівців з вищою освітою є модель цілісної різнорівневої освітньої системи, яка має власний зміст, багатовимірну структуру, що забезпечує її реалізацію і подальший розвиток у соціально-культурному середовищі.

У цілому ми погоджуємося з підходами до визначення основних положень стосовно ступеневої підготовки фахівців, що запропоновані С. М. Мамричем та які зводяться до такого [6]:

1. Суть ступеневої підготовки фахівців полягає у забезпеченні диференційованого (залежно від умов праці, змісту професії, кваліфікації, зміни

виробничих функцій та індивідуальних можливостей особистості) й інтегрованого (координація цілей різних типів навчальних закладів, наукових установ, організацій) підходу до формування системи освіти.

2. Ступенева підготовка фахівців передбачає формування принципово нового змісту освіти, визначення цілей кожного зі ступенів згідно із загальними цілями професійної підготовки.

3. Основне завдання ступеневої професійної підготовки полягає у формуванні професійних знань та вмінь на базі системи фундаментальних знань і можливості адаптації випускників до майбутніх змін у суспільстві, економіці, науці та виробництві.

4. Основну ідею ступеневої професійної підготовки складає навчання за висхідними ступенями, які відображають послідовність етапів навчально-виховного процесу. Причому кожний черговий ступінь є логічним продовженням попереднього, забезпечуючи можливість подальшого навчання і передбачаючи розширення сфери застосування праці випускників кожного ступеня.

С. М. Мамрич визначає концептуальні засади ступеневої підготовки фахівців в умовах навчально-науково-виробничих комплексів [7], які полягають зокрема, у такому: ступеневу професійну підготовку доцільно проводити в умовах навчально-науково-виробничих комплексів; навчально-науково-виробничий комплекс у ступеневій підготовці фахівців є системою органічно пов'язаних між собою навчальних закладів, наукових установ, виробничих підприємств та організацій, підпорядкованих спільній меті; кількість ступенів у навчально-науково-виробничому комплексі залежить від складності і характеру професії, соціальних вимог та регіональних умов, причому кожний ступінь має власну конкретну мету та завдання і водночас є складовою неперервної професійної освіти; на кожному ступені встановлюються різні терміни навчання, залежно від складності професії, освіти, кваліфікації та життєвого досвіду студентів чи учнів.

Разом із тим, розроблювані С. М. Мамричем підходи стосуються підготовки кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів та не враховують особливостей вищої професійної освіти.

Концепція ступеневого навчання майбутніх фахівців з механізації сільського господарства Манька В. М. [8, с. 66-67] базується на таких дидактичних положеннях:

1. Професійна підготовка у вищих навчальних закладах потребує врахування історико-педагогічних аспектів зародження, становлення і розвитку вітчизняної системи професійної підготовки у ХХ столітті, з'ясування перспективних напрямів модернізації професійної підготовки відповідно до вітчизняних та світових стандартів, тенденції інтеграції у європейський (Болонська угода) і світовий освітній простір.

2. Розробка теоретико-методологічних засад професійного ступеневого навчання має здійснюватися на основі діяльнісного підходу, ієрархічної структури виробничої діяльності фахівців, побудови моделей професійної діяльності та системи підготовки.

3. Професійна підготовка фахівців має здійснюватись з урахуванням соціально-економічних, теоретичних і практичних чинників, професійних вимог виробничої діяльності фахівців техніко-технологічного спрямування; орієнтуватися на високий професіоналізм, конкурентоспроможність фахівців на ринку праці, творче застосування знань та вмінь, їх гнучкість і мобільність у вирішенні як типових, так і творчих виробничих завдань.

4. Ефективне професійне ступеневе навчання фахівців може забезпечити педагогічна система, яка передбачає формування творчого потенціалу, рефлексії власної діяльності, здатності особи до неперервного саморозвитку на основі об'єктивних законів суспільства та природи, техніки і технологій з урахуванням екологічного та морального імперативів, гармонійного розвитку освіти, виробництва, суспільства і природи.

5. Ступенева система навчання фахівців має будуватися на основі принципів композиційного проектування, системності, функціональності й

ускладнення професійних функцій, згідно з якими ускладнення функцій відбувається у міру зростання рівня цілей, масштабів технологічних систем діяльності, невизначеності ситуацій, а також часової віддаленості вияву результатів діяльності. Це означає, що фахівець певного освітньо-кваліфікаційного рівня здатний виконувати функції свого і нижчих рівнів, але нездатний виконувати функції вищих рівнів діяльності.

6. Особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах може розглядатись як науково обґрунтована система процесу формування та розвитку особистості майбутнього фахівця в умовах організації особистісно-розвивальної моделі навчального процесу.

7. Оцінювання ефективності професійного ступеневого навчання майбутніх фахівців з механізації сільського господарства повинно мати системний характер, передбачати досягнення цілей, що збігаються із загальними цілями особистісно-розвивального підходу, здійснюватися на основі використання сучасних комп'ютерних технологій і засобів діагностики.

Г. О. Козлакова [9] розглядає ступеневу підготовку студентів технічного університету до використання комп'ютеризованих систем та інформаційних технологій у навчанні і майбутній професійній діяльності, до застосування інформаційного та програмного забезпечення при вивченні конкретної дисципліни, циклу дисциплін або певного напрямку спеціальної підготовки як поєднання загального, особливого й індивідуального. Як загальне – вона є складовою загальної інженерної підготовки майбутніх випускників; як особливе – має свою специфіку, обумовлену особливостями динамічного процесу стрімкої зміни поколінь комп'ютерної техніки та відповідного програмного забезпечення; як індивідуальне – відображає залежність рівня підготовки кожного студента від його базової освіти, особистісних уподобань і ступеня знання ним сучасних комп'ютеризованих систем.

Л. С. Колодійчук [10] робить висновок, що ступенева схема найбільш повно відповідає завданню підготовки спеціалістів. В одному навчальному

закладі стало можливим готувати спеціалістів різної кваліфікації з відповідно різними витратами коштів та засобів на їх теоретичну і практичну підготовку. При цьому створюються умови для відбору та стимулювання зацікавленості здібних студентів продовжувати навчання, що забезпечує більш раціональне заповнення соціальних ніш.

Надзвичайно цікавим є погляд на систему ступеневого навчання І. М. Козловської і М. А. Пайкуш, виражений у філософському трактуванні категорії розвитку та законі заперечення заперечення [11]: кожний черговий ступінь чи рівень професійної освіти до деякої міри повинен заперечувати попередній. Перш за все для освоєння кожного ступеня навчання у змісті освіти формується не лише система необхідних знань і вмінь, але й численні допоміжні “каркаси”, на основі яких ця система зводиться і розвивається. Коли ж на виході зі ступеня учень чи студент опанував заплановану систему знань, умінь та цінностей, усі ці фактологічні знання продовжують тягнутися за ним на черговий ступінь навчання, створюючи, образно кажучи, “хвіст”, що заважає гнучко і мобільно рухатися далі. Зі зростанням кількості ступенів, які проходить конкретна особа, ці додаткові, непотрібні знання накопичуються та ускладнюють процес не лише загального, але й професійного розвитку особистості.

І. М. Козловська образно порівнює навчання майбутнього фахівця із зведенням будинку. Очевидно, що на час завершення будівництва все необхідне в процесі будівництва (підйомні крани, інструменти, різноманітні машини та механізми) повністю вивозиться з будівельного майданчика і залишається результат процесу діяльності – будівля. В освіті необхідно проводити ґрунтовні дидактичні дослідження для виявлення і розмежування істинного, результуючого знання та проміжного, допоміжного, яке виконувало роль власне тих машин і будівельних механізмів.

Здійснений аналіз свідчить, що проблема ступеневої освіти є предметом активних досліджень багатьох педагогів, однак не отримала ще однозначного трактування та конкретизації за окремими аспектами. Концептуальні засади

ступеневого навчання майбутніх будівельників у вищих технічних навчальних закладах, на нашу думку, полягають у такому:

створення загального системного підходу до формування професійної компетентності фахівців-будівельників різних освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр) у ланцюгу “ліцей – коледж – технічний університет”; урахування потреб виробництва у спеціалістах зазначених рівнів;

обґрунтування інтеграційного перетворення традиційного змісту освіти, встановлення взаємозв'язків та узгодження програм викладання дисциплін різних шаблів неперервної освіти,

структурна перебудова технологічного забезпечення засвоєння знань, комплексне використання інноваційних технологій навчання, перенесення акцентів на інтенсивні, активні, індивідуальні форми та методи навчання;

створення комплексу навчально-методичного забезпечення як студентів, так і викладачів навчальних закладів.

Наведені положення лише окреслюють проблему ступеневого навчання фахівців будівельного профілю та потребують ретельного і глибокого аналізу. До подальших напрямів дослідження проблеми ми відносимо конкретизацію викладених положень у підготовці майбутніх фахівців будівельного профілю різних рівнів кваліфікації.

Список використаної літератури

1. Литвин, А. В. Удосконалення методики навчання спеціальних предметів у ступеневій професійній підготовці / А. В. Литвин, С. А. Мамрич // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2003. – Вип. 13. – С. 61–65.

2. Оконь, В. Введение в общую дидактику / В. Оконь. – М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.

3. Ничкало, Н. Г. Професійно-технічній освіті – державну політику та науково-педагогічне забезпечення / Н. Г. Ничкало // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – Вип. 15. – К. : ІСДО, 1995. – С. 9–18.

4. Лігоцький, А. О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні (теоретико-методологічний аспект) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / А. О. Лігоцький. – К., 1997. – 484 с.

5. Лігоцький, А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем / А. О. Лігоцький. – К. : Техніка, 1997. – 210 с.

6. Мамрич, С. М. Ступенева підготовка фахівців у навчально-науково-виробничих комплексах (на прикладі радіотехнічних спеціальностей) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / С. М. Мамрич. – К., 2001. – 20 с.

7. Мамрич, С. М. Концептуальні засади ступеневої підготовки фахівців у навчально-науково-виробничих комплексах / С. Мамрич // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 2. – С. 223–229.

8. Манько, В. М. Теоретичні та методичні основи ступеневого навчання майбутніх інженерів-механіків сільськогосподарського виробництва : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Володимир Миколайович Манько. – К., 2005. – 486 с.

9. Козакова, Г. О. Теоретичні і методичні основи ступеневої підготовки майбутніх фахівців з комп’ютеризованих систем у технічних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Г. О. Козакова. – Харків, 2005. – 40 с.

10. Колодійчук, Л. С. Професійна підготовка молодших спеціалістів-електриків в агротехнічному коледжі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Л. С. Колодійчук. – Тернопіль, 2000. – 20 с.

11. Козловська, І. М. Формування професійної майстерності майбутнього вчителя як єдність інтегративного та диференційованого підходів в умовах ступеневої освіти / І. М. Козловська, М. А. Пайкуш. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/7839/97/>.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Романишина Л. М.